Kenyeres Zoltán

Ady és Nagy László

Koczkás Sándornak most jelent meg első önálló tanulmánykötete: húsz évvel a halála után. Nemzedékeket tanított az egyetemen, valamikor, hatvan évvel ezelőtt én is hallgatója voltam, írónemzedékek sorát segítette pályára állni, én is neki köszönhetem első recenzióim megjelenését az Élet és Irodalomban, és ő vitt be a Rádió Irodalmi osztályának könyvismertető műsoraiba. Lelke volt az Ady-életmű akadémiai kritikai kiadásának, ő fedezte fel Bálint Györgyöt a literátus közönség számára, a legjobb Radnóti-kutatók közé tartozott. Nem feledte, hogy egy hallgatójának tehetséget ígérő versét megjelenéshez segítse, de az nem jutott eszébe, hogy saját cikkeit, saját írásait, tanulmányait időnkét kötetbe rendezze és közreadja. Ezt a mulasztást most Hegedős Mária pótolta, aki nemcsak felesége volt, hanem maga is az irodalmi élet résztvevője.

A kötet címe egy idézet: *„Nekem Ady Endre ostora tetszik"*, alcíme pedig: *Ady Endre és Nagy László Koczkás Sándor műhelyében*. A kéziratból a Fekete Sas kiadó készített szép könyvet, és Széchenyi Ágnes írt hozzá utószót, Hegedős Mária pedig az összeállítást indokolta meg röviden. Ti. a kötet nem pályaátfogó válogatás Koczkás Sándor (szó szerinti értelemben) hátrahagyott írásaiból, nem avval a céllal készült, hogy érzékeltesse a kritikusi-irodalomtörténészi pálya színes sokféleségét, figyelmének szerteágazó útvonalait. Ellenkezőleg. Egyetlen irányt emelt ki belőle, amelyet két névvel jelölt meg. Azokból az írásaiból, tanulmányaiból kapunk egy kötetre valót, amelyek Ady Endréről és Nagy Lászlóról szólnak. Egy szövegválogatás és szerkesztés a válogató és szerkesztő látásmódját is megjeleníti, nem túlzás azt mondani, hogy jelentést teremt, önálló jelentést ad. Vagy éppen csatlakozik egy meglévőhöz. Ez a válogatás önként kínálja fel mondanivalóját: Ady Endre és Nagy László összetartoznak. A mai olvasónak talán meglepő állítás ez, de aki járatos a szakirodalomban tudja, hogy ezt a szellemi kapcsolatot Diószegi András már hosszú évtizedekkel ezelőtt fölvetette, Czine Mihály, pedig ilyesmiket írt: „Ady Endre csillagra akasztott ostorát – ha szabad kölcsön venni a költői képet – Nagy László vette kezébe."

A tanulmánykötet első fele, tizenhat tanulmány Ady Endréről szól, a legkorábbi írás 1957-ben született, a legkésőbbi pedig negyven évre rá, 1997-ben jelent meg. Olvashatunk bennük Ady humoráról, amit

még nem sokan fedeztek fel, olvashatunk költői eszközeinek kialakulásáról, olvashatunk a Csáth Gézához is hasonlítható novellista Adyról, ami máig ritkaság számba megy a szakirodalomban, és Koczkás remek kis tanulmányban boncolja a levelezésből kibontakozó (Németh László által éppen hiányolt) költői tudatosságot. De bővebb tartalmi ismertetés helyett ennek a tizenhat írásnak csak két vonását szeretném kiemelni. Az első az, hogy már a legkorábbi sem vett tudomást a megelőző korszak kötelező Ady-képéről, a Révai-féle kétlelkű Adyról. Ismeretes, hogy Révai József Adyt Petőfivel és József Attilával együtt a progresszív, ahogy akkor nevezték, haladó magyar irodalom csúcsára helyezte, de megkülönböztette a forradalmárt és a szimbolistát. Király István hatalmas négykötetes monográfiájában még küszködött evvel a koncepcióval, és érvelt ellene. Koczkás Sándornál már az 1957-es írásában is egy Ady van. Nála fel sem merült, hogy a szimbolizmust ideológiai fenntartásokkal kezelje.

Az írások másik, nem kevésbé jellegadó vonása, hogy Koczkás Sándor még nem vonta kétségbe a közösségi reprezentáció lehetőségét. Nem lépett ki abból az irodalomtörténeti szemléletből, hogy egy költő egy egész közösség nevében szólalhat meg, sőt, megtestesíthet egy a közösséget. A horvát irodalom nagy alakját, Miroslav Krležát idézte erre tanúbizonyságul: „Ady Endre mindannak fájdalmas szintézise, ami magyarnak tekinthető ezen a glóbuszon. Mindazt, amit a magyarok 1948-tól 1918-ig átéltek egy birodalmi csalásban, nem jelenti a magyarságot, a magyarságot Ady Endre jelenti." Ezt a szemléletet, ezt az úgymond „hozzáállást" nem azért emelem ki, mert az 1960-as évek végétől, az 1970-es évek elejétől a hazai irodalomtörténet-írás és irodalmi kritika éppen evvel helyezkedett szembe, és Németh G. Bélától Szegedy-Maszák Mihályon át a Kulcsár-Szabó Ernő-iskola követőiig ennek a szemléletnek a legitimációját kérdőjelezték meg, mondván, az irodalomról mint művészetről folytatott diskurzus ne a reprezentációról hanem a prezentációról szóljon.

Nem ezért emelem ki. Ők akár a kései német szellemtörténetből, Emil Steigerből, akár a késő-heideggeri nyelvfilozófiákból, akár Gadamerből, Jaussból, indultak ki, akár az angol-amerikai új-logikára, akár a modern kommunikáció elméletek valamelyikére alapozták értekezéseiket, ezek igényességét, gondolati színvonalát senki sem vonhatja kétségbe. Azért emelem ki, mert a legutóbbi időkben felütötte fejét és kezd tért nyerni egy Ady-kritika, amely száz év elmúltával visszatérni látszik a huszadik század elejének buta nacionalizmusához, az ostoba ellenvetésekhez és primitív előhozakodásokhoz. Alkoholista

szabadkőműves. Tudjuk, egyik totalitásra törekvő államhatalom sem elégszik meg a politikai és gazdasági hatalommal, minden totalitásra törekvő államhatalom uralni akarja a szellemi élet szféráit is. Az 1948-at követő fordulat is ezt tette. De ők legalább a legjobb írók közül válogattak, azt mondták, Petőfi, azt mondták, Ady, azt mondták József Attila, azt mondták Móricz Zsigmond. Közben, igaz, nagy írókat szorítottak háttérbe, nagy írókat vontak ki az irodalmi életből, de azért nem a másod- és harmadosztályra próbáltak ideológiát építeni. Most elsőrangú hatalmi pozíciókból másodrangú írókat kanonizálnak harmadrangú irodalmárok, akiknek nem kell Ady Endre.

***

„Akik Ady Endrét az öröklétben sértegetik, a tőrdobálóknak ne legyen irgalom. Nem fönséges, nem szent merénylők, csak a tűrhetetlen nagyság ellen fenekedők. Labancnak is rosszak. Nem kapván mesteri áldást beállnak a gyötörtetőkhöz. Iskolás mérlegeken hogyan is lehetne lemérni a nagy cethalat, akitől megőszült a tenger."

Ezt már Nagy László írta. A tanulmánykötet két része közé Hegedős Mária ugyanis közbeiktatott – a tartalmi összekapcsolás érdekében – egy két lap terjedelmű, rövid kis esszét Nagy Lászlótól. Ebből való a kötet címe is. És Nagy László tanúságtétele Adyról valóban összefűzi a kötet két részét. Tizenegy írás olvasható ebben a második részben, köztük két nagyobb tanulmány, az egyik egy pálya-összefoglaló áttekintés 1967-ből, a másik az egyik leghíresebb Nagy László verset (hosszú költeményt), a *Menyegző*t elemzi, s a szövegelemzés köré rajzolja fel a pálya 1986-ban legfontosabbnak tartott vonásait. A két tanulmány között majdnem húsz év telt el, sok minden megváltozott a világban és a társadalomban, megváltozott az irodalom és vele változott az irodalmi ízlés is. Ady nagyszabású imagizmusát és Nagy László képvilágát felváltotta a szavak alapjelentésével folytatható intarziás nyelvi játék, és a képi minimalizmus. Ez már Tandori Dezső korszaka volt, Esterházy Péter korszaka volt. A változások elhomályosították a folytonosság útvonalait a közelmúlttal, ez a tényállás pedig megnövelte az irodalomtörténet felelősségét, hogy a változások ellenére fenntartsa a párbeszédet a sokféle egyidejűség és a sokféle múltbeli értékek között. Koczkás Sándor az évtizedek alatt nem változtatta meg véleményét Nagy Lászlóról, a Nyugat esszéhagyományait követő elemzőből nem lett se strukturalista, se hermeneutikai, se recepció-esztétikai, se medialitási elemző. A versek poétikai elemzései teltebbek, bővebbek lettek, de

irodalomtörténészi alapállása, hogy a poétikai elemek mögött a poétikai elemek alkalmazóját se tévessze szem elől, az nem változott meg. Ezt nem dicséretként jegyzem meg, és nem is bírálatképp. Már az 1967-ben keletkezett pályaáttekintésben (s evvel Czine Mihály és Bori Imre mellett az elsők közé tartozott) a versekben egy erkölcsi magatartás esztétikává átlényegülését kereste. Más szóval, úgy gondolta, Nagy László verseinek különös szépségét és erejét az erkölcsi magatartás hitelesíti. Az erkölcsi tartás. Még rövidebben, a tartás. De hogy kivel, mivel szemben, azt nem nevezte meg. Konkrétan azokkal szemben, akik könnyebben behódoltak az uralkodó irodalompolitikának? Vagy általánosan úgy értelmezhetjük, hogy nem jöhet létre esztétikai érték erkölcsi érték nélkül? (Ez utóbbi szép gondolat lenne, de sajnos nem így van.) Vagy még elvontabban a „létben való erkölcsi jelenlétről" van szó? A későbbi tanulmány fenntartotta a homo aestheticus és homo moralis összetartozásának idealitását, de már megnevezhető kategóriát akart találni az elvont általánosság helyére. „Nagy László a teremtő jóság gondolatába mentette át és formálta újjá ifjúsága megtépázott, de ki nem alvó forradalmas meggyőződését" – írta 1986-ban. Tíz évvel később egy szavalóest bevezetőjének szánt kis írásban ezt a megfogalmazást is helyesbítette, és egy metaforával próbálta megmagyarázni jelentését. A teremtő jóság nem más, mint „Káin agresszív csillaga ellenében" az „Ábel-i sugárzás". Evvel az újabb megfogalmazással viszont „Ady ostorától" egy kicsit Pilinszky krisztianizmusa felé mozdította el Nagy László költészetét.

***

Az 1986-os tanulmány eredetileg egy 1985-ös Nagy László konferencián hangzott el, és a konferencia anyagaként az Alföld 1986 februári számában jelent meg. Alig fél évre voltunk akkor a monori találkozótól, attól a rendszerkritikus értelmiségi találkozótól, amelyen utoljára csillant fel annak reménye, hogy az ún. népi ellenzék közös nevezőre tud jutni az ún. demokratikus ellenzékkel. A konferenciára is ennek megfelelően többféle véleményt képviselő írót, művészt, irodalmárt hívtak meg, s az Alföldnek ez a száma alighanem máig a Nagy László recepció legérdekesebb dokumentumai közé tartozik. Olvasható benne az Aczél-féle kultúrpolitikát támogató Szabolcsi Miklós tanulmánya (tegyem hozzá, Nagy László költészetének értékeit nem vitató, korrekt tanulmánya), és olvasható benne a nyíltan ellenzéki Nagy Gáspár verse is. A szám élén Csoóri Sándor írása állt, szerepelt benne

Görömbei András, Tamás Attila, Tornai József, Tőkei Ferenc, Jánosi Zoltán, Kósa Ferenc, hogy csak néhány nevet emeljek ki a tartalomjegyzékből. Koczkás, aki alighanem a fő referátumot tartotta, Nagy Lászlót egy Ady – Bartók – József Attila – Illyés Gyula vonalban helyezte el, ami ma is indokolható lenne, persze több név kiegészítésével. Csurka István viszont neveket átugorva kijelentette: „Ady Endre óta nem vett magyar költő ilyen mély lélegzetet". Ő volt az is, aki Nagy Lászlótól azt a mondatot idézte, ami most Hegedős Mária összeállításában Koczkás kötetének címe lett.

E nagyra, sőt legnagyobbra értékelést a konferencián Nyilasy Balázs ellenpontozta, aki elismerve Nagy László költészetének jelentőségét, fölvetette (föl merte vetni) Nagy László költészetének néhány költészettani problémáját a „pátosz és személyiség-öntudat esztétikai hitelességétől" kezdve a néha előforduló „esztétikai érvényesülést gátló" hangvételi, megformálási zavarokig. Ma olvasva Nyilasy kritikai szavait, azt lehet mondani, hogy érvelése minden ponton a szakmai kereteken belül maradt, és nem volt még benne semmiféle politikai mozzanat. Ezt azért érdemes hangsúlyozni, mert akkor már kezdett átpolitizálódni a szellemi élet, és alig egy évvel később már valamelyik lövészárokban találta volna magát egy Nagy Lászlóról szóló ilyesfajta állásfoglalás.

1985 és 1986 eleje még a béke utolsó ideje volt. Egy évvel később, a Lakiteleki találkozó után már eloszlott az illúzió, hogy a magyar értelmiség egységes frontot képes alkotni a Kádár-rendszerrel szemben. Abban az évben jelent meg a Mozgó Világban Spiró György két esztendővel korábban (és sajnos nem indokolalanul) írott verse a *Jönnek*, és kezdett éleződni – a nyílt színfalak mögött mindig is létező – népi-urbánus vita, amit Király István azokban az években írott naplójában a magyar értelmiség alapvető ellentétének nevezett.

Ebben a kontextusban jelent meg 1989-ben a 2000 szeptemberi számában Kálmán C. György *Mi a bajom Nagy Lászlóval ?* című írása. Ő már félretette a kötelező udvariaskodásokat, a minden elismerésem ellenére-szerű fogalmazást, és Nagy László költészetét áperte a sutba vágta, úgy ahogy van, elejétől a végéig jóformán egyetlen megmenthető sort nem talált benne. „Üres és parancsoló hang, kétpólusú értékrend, a szent és mágikus költészet kultusza, egyhangú motívumkészlet és statikus jelleg (…)" Ma olvasva megvallom, még ha fölháborodom is rajta, briliáns írás. De akkor nem lett volna szabad megírni. Éppen akkor nem. Nyilasy két évvel korábban fölvetett, ehhez sokban hasonló töprengései még más környezetben, lövészárkok fölött hangoztak el,

Kálmán C. már a törésvonalnak, mondhatnám a belső frontvonalnak csak egyik oldalához tartozott, és ellentéteket élezett.

Egy világnézet ízlésformája szólalt meg cikkében, bejelentve, hogy most már és ezentúl konszenzuskeresés nélkül lép elő, ami egy normális helyzetben természetes lett volna. De akkor éppen önkorlátozások sorára lett volna szükség, mert egyetértések sorát kellet volna kidolgozni. De a szétválásokat, úgy látszik, nem lehetett megállítani, és a magyar értelmiség konszenzusok nélkül, egymás ellen vitatkozó csoportokban indult el a rendszerváltás felé. Koczkás Sándor évekkel később, 1995-ben már hiába emelt szót a „darabolók és boncolók" ellen. Az erről szóló írásával fejeződik be a kötet. S mi, a mai értelmiségnek az a kisebbsége, akik még mindig megegyezéseket szeretnénk látni a nemzeti elköteleződés és az európai egység hívei között, aggodalommal konstatáljuk a mai akadályokat.

„Nekem Ady Endre ostora tetszik"
- Ady Endre és Nagy László Koczkás Sándor műhelyében –
Fekete Sas Kiadó, Budapest, 2018. 266 l.

Megjelent: Népszava, Szép Szó melléklet, 2020. február 1.